

METODOLOŠKI PRISTUP ZAŠTITI I OČUVANJU ARHEOLOŠKIH OSTATAKA U URBANIM CJELINAMA

A METHODOLOGICAL APPROACH TO THE PROTECTION AND PRESERVATION OF ARCHAEOLOGICAL REMAINS IN URBAN AREAS

Abstract:

Along with the development of the idea of protecting and preserving the cultural heritage, so too there evolved the need to use or present it, whether as surviving properties or as archaeological remains - meaning, primarily, the preservation of remains in situ, as museum exhibits. In the past the approach to the archaeological remains of important buildings, or ruins, was more romantic than practical and scholarly.

Sažetak:

Sa razvojem ideje o čuvanju i zaštiti kulturnog naslijeđa, paralelno se razvijala i potreba za njegovim korištenjem ili prezentacijom, i to kako samih objekata, tako i arheoloških ostataka. Ovdje se prije svega misli na očuvanje ostataka „in situ”, u smislu njihovog muzejskog korištenja. Pristup očuvanju arheoloških ostataka vrijednih građevina, odnosno njihovih „ruševina”, bio je u prošlosti više „romantičarski”, a manje praktičan i naučan.

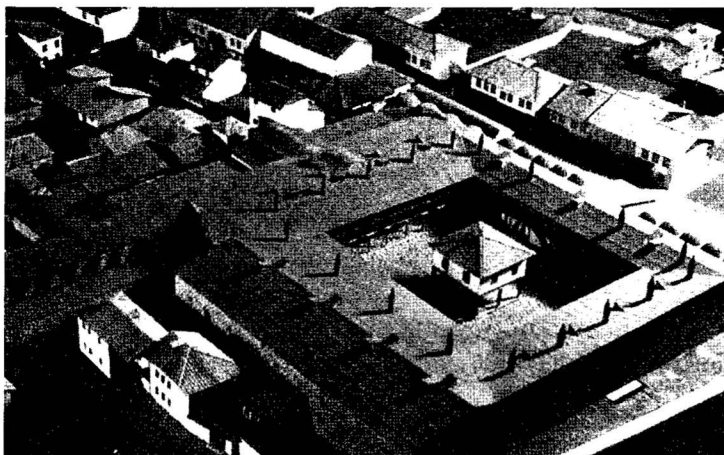
Proučavanje objekata kulturnog naslijeđa, odnosno njihova valorizacija, potisnula je emotivni odnos i postavila čitav niz uslova njihove prezentacije. Teoretski gledano, svaki objekat naslijeđa koji se konzervira ili djelomično restaurira u cilju prezentacije, poprima zapravo neku muzejsku namjenu. Da bi se to postiglo, potrebno je prije svega napraviti historijsku, a zatim prostorno-arhitektonsku valorizaciju objekta i to svih njegovih strukturalnih vrijednosti u vertikalnom i horizontalnom smislu, čime bi se osigurala njegova potpuna čitljivost.

Postoji veliki broj uspješnih primjera ovakvih postupaka u svijetu, kao i u državama Jugoistočne Evrope. Međutim, iako je na prostoru Bosne i Hercegovine izvršena konzervacija brojnih arheoloških lokaliteta vrijednih objekata, ponegdje kombinirana sa anastilozom kao metodom prezentacije, ipak se mora konstatirati da ovi objekti nisu u pravom smislu valorizirani, niti je osigurana već spomenuta njihova čitljivost. Na brojnim lokalitetima ne postoje skoro nikakve informacije o njihovim historijskim i ostalim vrijednostima, a često su u situaciji rušenja i devastacije.

Svjedoci smo stalnih planiranih i sporadičnih uništavanja arheoloških ostataka objekata kulturno-historijskog naslijeđa na našim prostorima, specijalno u gradovima. Svakako da ovakvi postupci imaju za posljedicu diskontinuitet prostornih odnosa urbanih struktura grada. Drastičan je slučaj uništavanja ostataka najvećeg karavan-saraja na našim prostorima, Gazi Husrev-begovog Tašli-hana u Sarajevu.

Danas su to samo skromni ostaci kamenih zidova nekadašnjeg objekta, koji su neka vrsta žalosnog hortikulturnog pejzaža bašte hotela „Evropa”. Ovakva prezentacija ostataka ne bi se mogla nazvati valorizacijom niti dostojnom prezentacijom, a nemoguće je naslutiti vrijednosti, niti izgled objekta koje je ovaj imao u prošlosti.

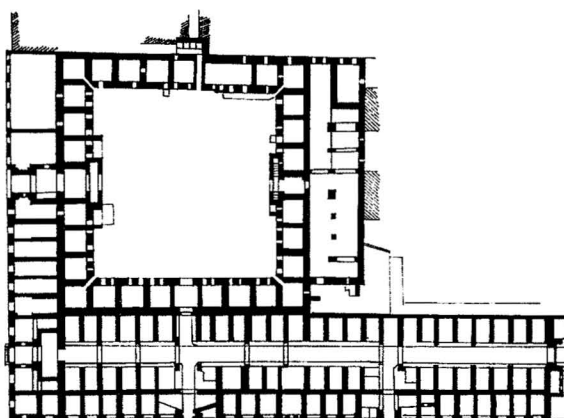
Tašli-han je izgrađen sa Gazi Husrev-begovim bezistanom, kao kompleks, u smislu kiltije (külliyesi - sistem izgradnje brojnih javnih i društvenih objekata u velikim gradovima u vrijeme Osmanskog carstva). O izgradnji ovog kompleksa postoji historijski dokument iz 1542. godine, koji govori, da je mutevelija Gazi Husrev-begovog vakufa, Murad-beg Tardić, u to vrijeme požeški sandžak-beg, tražio od dubrovačke vlastele da se pošalju u Sarajevo majstori za izgradnju ovog bezistana i hana, što je i učinjeno. Oba objekta bila su već izgrađena polovinom XVI v.

Tašli-han (maketa)

Gazi Husrev-begov bezistan pokriven je bačvastim svodom, dug 106,5 m, širok 19,5 m, sa 52 dućana, u čijem sklopu je izgrađen pomenuti karavan-saraj. Ovaj bezistan zapravo je arasta, longitudinalna građevina sa dućanima koji čine ulicu, a pokriveni su jedinstvenim krovom.

U njegovom sastavu, oslanjajući se na zapadni zid bio je Tašli-han, približno kvadratične osnove sa unutrašnjim dvorištem, u čijem centru se nalazio šadrvan, a iznad njega podignuta na stubove, mala džamija. Objekat je imao prizemlje i sprat, u koji se ulazilo kroz prolaz zasvođen lukom iz današnje ulice Branilaca Sarajeva. Prostorije u prizemlju bile su zasvođene bačvastim svodovima od opeke, dok su sobe na spratu imale kupole. U prizemlju su osim magazaa za skladištenje robe, bile štale za konje i dućani što je bila specifičnost. Na spratu su bile sobe za smještaj putnika.

Kompleks Tašli-hana i Gazi Husrev-begove araste (osnova)

Sigurno je, da je kompleks Gazi Husrev-begove araste sa Tašli-hanom bio najveća kamenom sagrađena cjelina osmanskog doba u Sarajevu. On je svojim prostornim i arhitektonskim gabaritom dominirao trgovačkim dijelom sarajevske čaršije. Ovakva kompozicija objekta ima veliku sličnost sa kompleksima u drugim krajevima Osmanskog carstva, a posebno sa Čukurhanom iz Bergama. Izrazita sličnost Gazi Husrev-begove araste i Tašli-hana je i sa zadužbinama Mehmed-paše Sokolovića, velikog vezira, za koga je brojne objekte gradio veliki arhitekta Osmanskog carstva Kodža Mimar Sinan, i to su u Lileburgazu, Beogradu, Havzi i Pajasu kod Alepa.

Gazi Husrev-begov bezistan i Tašli-han su tokom historije više puta stradali. Prvi put za vrijeme kaznenog pohoda Eugena Savojskog (1697.) kada su oba objekta teško oštećena, a poslije velikog požara 1879. Tašli-han nije više obnavljan. Vakufska direkcija je 1912. htjela porušiti objekat, da bi na njegovom mjestu napravila novo zdanje, što je osujetio Prvi svjetski rat. Međutim, još 1882. započela je devastacija ostataka objekta, kada je izgradnjom hotela „Evropa” dio starih struktura zidova Tašli-hana potpuno uništen. Neuvažavajući arheološke ostatke, hotel ih je „pokrio” svojim gabaritima. Ovakav odnos nastavio se između dva rata kada su vršene popravke hotela, a zatim poslije Drugog svjetskog rata, kada je hotel dograđen. Ova dogradnja je u potpunosti devastirala ostatke Tašli-hana, pošto se i fizički „naslonila” na staru strukturu objekta.

Arheološki ostaci Tašli-hana

Prva prilika za istraživanja na ovom prostoru ukazala se poslije posljednjeg rata, kada je došlo do teških oštećenja novog krila hotela „Evropa”, čime je doveden u pitanje njegov fizički opstanak. Arheološka istraživanja vršena su u dvije etape od 1998. do 1999. Prvo su napravljena sondažna ispitivanja, koja su dala osnovne podatke o arheološkom lokalitetu i samom objektu, a zatim je izvršeno kompletno otkrivanje čitavog lokaliteta. Cilj istraživanja je bio da se utvrde tačni gabariti nekadašnjeg Tašli-hana, kao i glavni arhitektonski i graditeljski elementi, koji su ga činili, a postojali su samo u pisanim dokumentima.

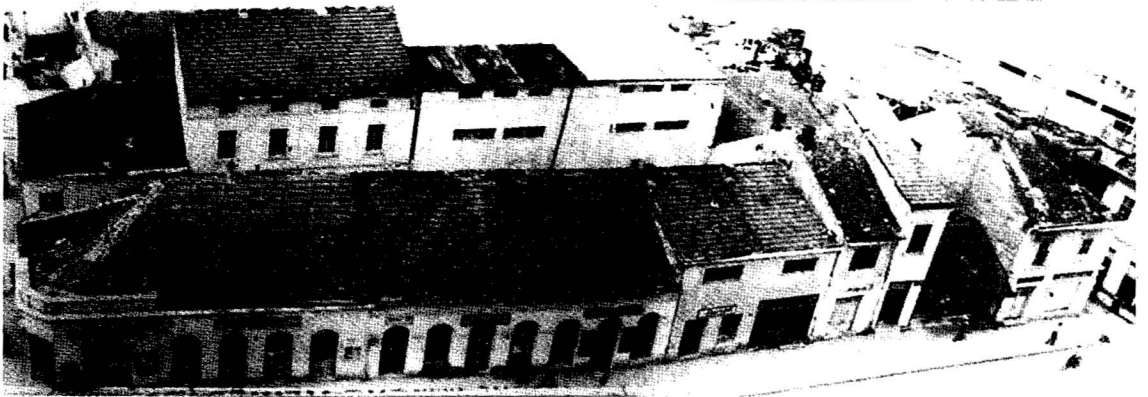
Dogradnjom hotela „Evrope”, koji se djelimično oslanja na ostatke Tašli-hana, devastacija je postala potpuna

Poslije izvršenih arheoloških nalaza prijedlog je bio da se čitav prostor Tašli-hana ukomponira u budući kompleks hotela „Evropa”. To znači da se morala napraviti adekvatna konzervacija i prezentacija svih otkrivenih dijelova u okviru arheološkog lokaliteta sa ciljem isticanja vrijednosti ovog monumentalnog objekta. Kako se po ovom pitanju do danas nije učinilo ništa, ostaje jasan zaključak da su ostaci Tašli-hana ostavljeni i dalje kao dio hortikulturalnog pejzaža, čime je nastavljeno uništavanje prostornog kontinuiteta razvoja grada.

Slična situacija je bila na lokalitetu Ferhad-pašinog karavan-saraja u Banjoj Luci, koji je izgrađen u okviru kompleksa istoimene džamije. Istih tipoloških svojstava kao što je i Tašli-han, velikih gabarita (44,5m x 24,5m), pravougaone osnove sa unutrašnjim dvorištem, objekat je bio građen od kamena sa zasvođenom konstrukcijom (o čemu govori vakufnama, 1587. istog legatora). Uz karavan-saraj izgrađen je i veliki bezistan koji je također imao formu araste, kao i Gazi Husrev-begov u Sarajevu, o čemu piše Evlija Čelebi. Postoji mogućnost da su oba objekta činila kompleks, međutim kako su austro-osmanskim ratovima krajem XVII ili početkom XVIII vijeka porušeni, a na njihovim temeljima izgrađeni novi objekti što to nije utvrđeno. Moguće je da je bezistan bio na mjestu današnjeg stambeno-poslovnog objekta (knjižara „Kultura”), gdje su poslije Drugog svjetskog rata otkriveni zasvođeni podrumski prostori. Na temeljima karavan-saraja izgrađeni su drveni, a zatim masivni dućani. Kako su ovi objekti teško oštećeni za vrijeme zemljotresa 1969. godine, te su poslije i porušeni, što je stvorilo priliku da započnu arheološka istraživanja 1985., koja su otkrila u potpunosti temelje karavan-saraja, osiguravajući utvrđivanje njegove dispozicije.

Arheološkim istraživanjima, kompleks Ferhad-pašino karavan-saraja u Banjoj Luci je u potpunosti otkriven

Masivni dućani koji su na mjestu drvenih, izgrađeni na temeljima karavan-saraja (porušeni poslije 1969.)

Tokom istraživanja otkriven je i antički sloj iz prvih godina rimske dominacije, koji je imao drugačiju poziciju i orijentaciju u prostoru. Na lokalitetu je pronađena i velika ostava novca. Vrijedan nalaz u okviru lokaliteta je i otkriveni prvi vodovod, koji je snabdijevao šadrvan u dvorištu Ferhad-pašine džamije, izveden prvo od drvenih, a kasnije od keramičkih cijevi (o čemu govori već spomenuta vakufnama).

Na lokalitetu je pronađena bogata ostava novca

Iako su ostaci karavan-saraja jasno utvrđeni, gradska uprava umjesto da ih zaštiti, konzervira i prezentira, planirala je da na ovim temeljima izgradi veći broj dućana, kao zanatski, odnosno trgovački centar. Novi objekti, velikih gabarita u potpunosti su uništili ostatke karavan-saraja. Sačuvani su samo dijelovi temelja jugoistočnog dijela objekta.

Arheološki ostaci Ferhad-pašinoḡ karavan-saraja prije izgradnje trgovačkog centra

Svojim oblikom ove kamene „kasete” ne osiguravaju nikakvu asocijaciju na nekadašnje postojanje karavan-saraja. Osim toga postavljanjem razliġitih reklama, kao i ugostiteljskim mobilijarom, a posebno povećanjem spratnosti svih objekata u potpunosti se devastiraju vrijednosti ġitavog kompleksa.

Devastacija kompleksa

Sasvim je jasno, da ova dva slučaja rječito govore o potrebi postavljanja zakonskih okvira djelovanja na arheološkim lokalitetima u gradskim cjelinama u cilju uspostavljanja jasnih nivoa njihove zaštite, a posebno prilikom odobravanja projekata nove gradnje, čime bi se spriječila devastacija i sačuvala minimalna fizička struktura ovih objekata i prostornih odnosa što je posebno važno poslije rata 1992/95.